

در نظارت مؤثر کسی مستثنی نیست

امر به معروف و نهی از منکر در اندیشه علامه مصباح یزدی قدس سره

سیدحسین شرف الدین

و «نهی از منکر» باز داشتن از کارهای زشت و ناپسنداست. به عبارت دیگر «معروف» یعنی آنچه را که خدا می‌پسندد در جامعه رواج داشته و «منکر» یعنی آنچه شیطان می‌پسندد در جامعه رواج یافته یا ترک شود و آن اموری برای دین و معنویت و اخلاق مردم ضرر دارد. بنابراین امر به معروف و نهی از منکر در نگاهی کلی‌تر عبارتست از هرگونه تلاشی که به منظور اثر گذاشتن بر دیگری صورت می‌گیرد تا وی را به انجام کار واجبی و دارد یا از کار حرامی باز دارد.^۴

مفهوم شناسی

«معروف» از ریشه «عرف» به معنای کار خوب و پسندیده است. «منکر» از ماده «نکر» و معنای آن برخلاف معنای «معروف» است. در عرف کسانی که اعتقاد به خداوند دارند و او را آفریننده عالم می‌دانند «معروف» را آن می‌دانند که خدا آن «پسندیده است» و «منکر» را به معنای کاری می‌دانند که خداوند از آن راضی نباشد. بدین ترتیب، «امر به معروف»، دستور دادن به کارهای خیر

مقدمه

امر به معروف و نهی از منکر از فروعات دین اسلام و دو فریضه اجتماعی و ناظر به اصلاح امور اجتماعی است که تاکنون بیشتر نگاهی فقهی به آن بوده و به صورت جامع و متناسب با اقتضائات عصر و زمان حاضر به آن پرداخته نشده است. این دو فریضه در فقه اهل سنت در چارچوب نهادی حاکمیتی به نام حسبه^۱ و در فقه شیعه در ادامه کتاب الجهاد^۲ مطرح شده است.

اصل هشتم قانون اساسی جمهوری اسلامی این اصل را به عنوان یک وظیفه‌ی همگانی و متقابل مطرح کرده و شرایط، حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند. با توجه به این اصل ضرورت وضع قوانین مکمل اجتناب‌ناپذیر است.

اصل سوم و سایر اصول نیز به برخی ملزومات اجرایی، اقتضائات زمینه‌ای، اهداف و آثار آن اشاره کرده است.^۳

امر به معروف و نهی از منکر در فقه با مفاهیمی مانند دعوت به خیر، هدایت، رفع فساد و... مطرح شده است.

معنای خاص و متعارفی برای این فریضه در منابع فقهی است؛ اما امر به معروف و نهی از منکر معنای عامی نیز برای آن از قبیل تعلیم و ارشاد جاهل، تشویق افراد به انجام نیکی‌ها و پرهیز از بدی‌ها، ذکر شده است. همچنین معنایی برای امر و نهی در شرایط خاص و نقض آشکار تقیه [شرایطی که در ظاهر مناسب امر و نهی به معنای خاص آن نیست]، جهاد با دشمنان، و آنچه امام حسین (علیه‌السلام) در قیام خود مورد نظر داشت «أَرِيدُ أَنْ أَمُرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهِيَ عَنِ الْمُنْكَرِ» نیز می‌توان بیان کرد.^۵

ویژگی‌های امر به معروف و نهی از منکر

امر به معروف و نهی از منکر نوعی نظارت، مراقبت و کنترل همگانی و جامعه‌محور است؛ به این معنا که در قلمرو خانواده، محله و اجتماع، روابط میان افراد، سازمان‌های اجتماعی، کل جامعه و همه سطوح مناسبات اجتماعی و عرصه‌های زیستی جریان دارد. نوعی کنترل بیرونی در مقابل کنترل‌های درونی که شامل ابعاد شناختی، اعتقادی، تربیتی و اخلاقی است که بخشی از آن مردم‌محور (غیر رسمی) و بخشی حاکمیت‌محور است و با همکاری نهادها و سازمان‌های رسمی اعمال می‌شود.

هدف از اجرای این اصل، اصلاح مفاسد و انحرافات است که همواره امکان بروز آن از سوی افراد و سازمان‌هایی با وجود غلبه‌ی فرهنگ دینی در جامعه و شکل‌گیری نهادها و ساختارهای متناسب وجود دارد؛ از این‌رو جامعه‌پذیری و تربیت، اجرای اصول شریعت، التزام اکثریت مومنان به رعایت حدود، نظارت و مراقبت درونی و بیرونی به عنوان عناصر مکمل امر و نهی مطرح می‌شود. در غیر این صورت، وظیفه مسلمان گاهی آگاهی‌بخشی، ایجاد حساسیت و به عبارتی اتمام حجت است؛ و گاهی جهاد با ظالمان و تعدی‌کنندگان از حدود است.

دیدگاه علامه مصباح

علامه مصباح، فیلسوف و فقیه معاصر، به عنوان یک صاحب‌نظر و متفکر در این موضوع نیز نظرات راه‌گشایی دارد. معظم‌له در ضمن آثار متعددی به طرح این فریضه و شرح و بسط ابعاد و آثار آن به‌ویژه با عطف توجه به اقتضائات جهان کنونی و جامعه اسلامی ایران با رویکردی نسبتاً بدیع پرداخته‌اند. مجموع فرمایشات ایشان

در کتابی تحت عنوان «بزرگترین فریضه» تجمیع شده است. در این نوشتار هدف بازخوانی، مقوله‌بندی، برجسته‌سازی وجوه افتراقی اندیشه‌های استاد و بازپروری آن‌ها است. ایشان معتقد است که امر به معروف و نهی از منکر از جنس نظارت مسئولانه همگانی و متقابل و نوعی نظارت و ابراز حساسیت مردم در قبال رفتارهای یکدیگر است.

هر چند این نظارت همگانی در سایر جوامع نیز به اشکال دیگری، اعمال می‌شود اما این اصل یک ویژگی مهم جامعه اسلامی است. اما در همه کشورهای جهان، نیروهایی وجود دارند که با قانون شکنی‌ها، تجاوز به حقوق دیگران یا تهدیدهای داخلی و خارجی به مقابله برخاسته و قدرتمندانه و به تناسب میزان جرم و کیفیت آن برخورد می‌کنند؛ هم اینک برخی سازمان‌های بین‌المللی همچون طرفداران حقوق بشر، دیده‌بان حقوق بشر، عفو بین‌الملل، حمایت از حیوانات به شکلی در حال انجام امر به معروف و نهی از منکرند.^۶

امر به معروف و نهی از منکر در همه ادیان الهی مطرح بود و ریشه در فرهنگ دینی دارد. رسالت

همه انبیا و اولیا در این اصل خلاصه می‌شود و در حقیقت رسالت همه این بزرگان، چیزی جز احیای معروف‌ها و زدودن از منکرات نبوده است. علاوه بر این امر به معروف و نهی از منکر برای جامعه یک ضرورت عقلی است. هر چند برخی تذکارهای دین را در این خصوص ارشادی می‌دانند اما برخی نیز ضرورت آن را در مواردی عقلی، در مواردی شرعی و در مواردی عقلایی می‌دانند.

همان‌گونه که در ابتدا بیان شد امر به معروف و نهی از منکر به عنوان یکی از فروع واجب دین اسلام بیان شده است که دلایل و جوب آن را عقل، کتاب و سنت، اجماع، سیره پیامبر و ائمه (علیهم‌السلام)، قواعد عامه، سیره متشرعه، سیره عقلا، رویه حاکمان اسلامی دانسته شده است. البته این یکی از فروع واجب است که قوام سایر واجبات، به اقامه آن بستگی دارد. برخی فرایض محدود به دایره خود هستند؛ اگر انجام شوند فواید و آثاری که در حد خود آن‌ها ظاهر می‌شود و اگر ترک شوند آن آثار و فواید فوت می‌شود. اما برخی فرایض دیگر به گونه‌ای هستند که در انجام سایر فرایض نیز تأثیر دارند

امر به معروف و نهی از منکر نوعی نظارت، مراقبت و کنترل همگانی و جامعه‌محور است؛ به این معنا که در قلمرو خانواده، محله و اجتماع، روابط میان افراد، سازمان‌های اجتماعی، کل جامعه و همه سطوح مناسبات اجتماعی و عرصه‌های زیستی جریان دارد. نوعی کنترل بیرونی در مقابل کنترل‌های درونی که شامل ابعاد شناختی، اعتقادی، تربیتی و اخلاقی است که بخشی از آن مردم‌محور (غیر رسمی) و بخشی حاکمیت‌محور است و با همکاری نهادها و سازمان‌های رسمی اعمال می‌شود.

و به برکت عمل به آن‌ها به فرایض دیگر نیز عمل خواهد شد. امر به معروف و نهی از منکر از این دسته دوم از فرایض هستند.^۱

لذا می‌توان گفت واجب‌ترین واجبات است و از ضروریات دین است. به تعبیر شهید مطهری، ضامن بقای اسلام است و رسیدگی دائم به وضع مسلمین است.

علامه مصباح ره معتقد است با توجه به شرایط عام تکلیف و شرایط خاص در این زمینه؛ امر به معروف و نهی از منکر یک وظیفه‌ی همگانی است و همه افراد بدان مأمور و مکلف هستند و از آن‌جا که این فرع دینی یک تکلیف همگانی است می‌توان گفت یک حقوق متقابل است.

این تکلیف شرعی در نوع خاص و عام تبلور می‌یابد که نوع خاص آن همان مواردی است که در امور عادی و متعارف اجرا می‌شود و انجام آن مشروط به شروطی همچون عدم خوف

از ضرر و... است. اما نوع عام آن شامل تعلیم و ارشاد جاهل، تشویق افراد، امر و نهی در شرایط خاص و نقض آشکار تقیه، جهاد با دشمنان، و خلاصه همان چیزی که امام حسین (علیه السلام) در قیام خود به‌عنوان هدف بیان داشت و فرمودند: «أَرِيدُ أَنْ أَمَرَ بِالْمَعْرُوفِ وَ أَنْهَى عَنِ الْمُنْكَرِ».

وجوب این تکلیف در جامعه مسلمین یک واجب کفایی است؛ یعنی تا زمانی که با اقدام موثر برخی در زمینه معروف و یا منکری، موضوع آن منتفی شود، دیگر تکلیف از سایرین ساقط می‌شود. هر چند برخی (نزدیک به اکثریت) از فقها مراتبی از انجام این اصل را مثل رضایت قلبی به انجام معروف‌ها، انزجار قلبی از ارتکاب منکرات، را واجب عینی و در برخی از موارد وجوب آن را فوری، توصلی نیز می‌دانند.

این کارشناس برجسته‌ی دینی معتقد است عموم کنش‌گران جامعه؛ اعم از افراد، جمع‌ها و سازمان‌ها نسبت به این فرع دینی مکلف بوده و باید معروف را در جامعه ترویج و از وقوع منکر ممانعت کنند و هیچ فرد یا سازمانی از شمول آن مستثنی نیستند و در دایره شمول آن جای می‌گیرند.

از لحاظ مصادیقی تمامی بایدها و نبایدهایی که شارع برای احاد جامعه اسلامی بیان داشت است، می‌شود و تمامی رفتارهای انحرافی که علنا در جامعه رخ داده و یا در حال وقوع است و یا حتی طبق شواهد امکان وقوع آن هست، مشمول

این اصل می‌شوند. همچنین این تکلیف شرعی چتر خود را بر رفتارهای منکر دارای استمرار مثل غصب یا رفتارهایی که عادتاً تکرار پذیر است، را گسترانده است و هر رفتار فردی و یا اجتماعی را در برمی‌گیرد.

امر و نهی در صورتی که زمینه و شرایط آن فراهم باشد غالباً از جنس گفتار و عمل است. البته رفتارهایی از قبیل اخم، چهره در هم کشیدن، روی گردانی، تذکار، تشویق و تمجید، توبیخ و تنبیه، نیز از سایر رفتارها در انجام این واجب شرعی بیان شده است، اما همان‌گونه که بیان شد جنبه گفتاری آن غالب است. حتی در مواردی که شرایط امر به معروف و نهی از منکر فراهم نیست ملکف وظیفه دارد در درون خود عکس‌العمل نشان داده و نسب به امر به معروف رغبت داشته و از وقوع منکر منزجر شود.

این اصل نسبت به واجبات و محرمات دینی الزامی و واجب است، اما امر به مستحبات و نهی از مکروهات در شرع، یک امری ترجیحی و مستحسن است.

مسئله دیگری که در این زمینه از آن سؤال می‌شود مرجع تشخیص معروف بودن و یا منکر بودن یک رفتار است و آن شریعت و دستورالعمل‌های دینی است. برخی علاوه بر دین، عقل، به‌ویژه در احکامی که با شرع ملازمه دارد، عرف‌های تایید شده و بنائات عقلا را نیز ذکر کرده‌اند. البته این به این معنا نیست که معروف‌ها و منکرها تابع سلیقه و پسند و ناپسند مردم باید باشد بلکه آن‌ها عناوین ثابت و تابع بایدها و نبایدهای شریعت هستند.

شبیه‌های اجرای امر به معروف و نهی از منکر

انجام امر به معروف و نهی از منکر در امور عادی مشروط به شروطی همچون عدم خوف از ضرر است.

روش‌های اجرای امر به معروف و نهی از منکر تناسب با شرایط و اقتضائات زمان و مکان و نسبت به آن متغیر است. شاید آنچه که در ذیل اصل هشتم قانون اساسی آمده و به تعیین شرایط، حدود و کیفیت آن را به قانون ارجاع داده بر همین اساس باشد. اما آنچه که شکل رایج امر به معروف و نهی از منکر هست تذکر و تنبیه زبانی است.

انجام و تحقق این واجب دینی منحصر در افراد جامعه نبوده و ورود برخی نهادها و تشکلات رسمی و غیررسمی (مثل هیات مذهبی) نیز برای اجرای آن، ضرورت دارد.

مبنای عمل در مقام اجرای این واجب، نتیجه‌گرایانه است نه این‌که صرفاً وظیفه‌گرایانه و تکلیف‌مدارانه باشد. به عبارت دیگر امر به معروف و نهی از منکر باید به‌گونه‌ای عمل کنند که نتیجه‌بخش باشد و آن معروف تحقق یابد و از منکر ممانعت به‌عمل آید. آنچه مهم است انتخاب شیوه‌ای است که امر و نهی را به نتیجه مورد نظر برساند. به بیان دیگر، امر و نهی طریقت دارد و موضوعیت ندارد.

در زمینه اجرا امر به معروف و نهی از منکر وظایف هر

مادی و معنوی انسان‌ها می‌شود. لذا عمل به این فریضه الهی نیز در کنار اعتقاد به اصول دین و عمل به سایر فروع ذاتی آثار مثبتی است که آن‌ها را برمی‌شماریم.

۱- رسیدن به حفظ سلامت روحی، معنوی و اخلاقی جامعه؛ مانند حفظ سلامت و بهداشت جسمی، که امری ضروری و حیاتی است.

۲- زمینه‌ای برای امکان‌یابی انجام سایر فرایض و ایجاد زمینه برای اجرای سایر احکام است.

۳- تأمین مصالح مادی و معنوی جامعه.

۴- پیشرفت و ارتقای فرهنگ دینی جامعه اسلامی

۵- مبارزه با ظلم‌ها و مفاسد

۶- مبارزه با بدعت‌ها

۷- جلوگیری از رواج انحرافات

۸- اصلاح امور؛

بدیهی است که

حفظ نظم اجتماعی،

تأمین امنیت عمومی،

ایجاد همسانی و یکپارچگی

فرهنگی، تقویت احساس

پیوستگی و حس تعلق و

ما بودن، مقابله با هر

نوع سوءاستفاده از قدرت و

موقعیت فردی و سازمانی؛

مهار تمایلات سرکش، اعمال

فشار بر منحرفان و متخلفان،

فضاسازی و کاهش زمینه‌های

بروز و ظهور انحرافات؛ کاهش هزینه‌های

نظارت و کنترل رسمی در جامعه، در سایه تحقق

این فریضه الهی محقق می‌شود. همچنین

عمل به این واجب دینی کارکردهای باواسطه‌ای

را از جمله تقویت باورها، ارزش‌ها و هنجارهای

دینی، تقویت آداب و رسوم پذیرفته شده، نیز

در برمی‌گیرد و موجب بهبود کیفیت زندگی با

معیارهای دینی، تعدیل سبک‌های زندگی رایج و

سوق دادن افراد به هم‌سویی بیشتر با الگوهای

زیستی مطلوب و سبک زندگی اسلامی می‌شود.

پیامدهای ترک امر به معروف و نهی از منکر

در مقابل ترک امر به معروف و نهی از منکر

سبب تضعیف موقعیت اسلام در جامعه اسلامی،

تعطیلی تدریجی سایر احکام، تضعیف نظام

اسلامی و به خطر افتادن آن، سوق‌یابی تدریجی

جامعه به انحراف و تباهی آن، تسلط اشرار بر

فرد و قشری از جامعه؛ اعم از آحاد مردم، حاکمیت، نخبه‌گان و متخصصان در حوزه‌های مختلف، روحانیت و خانواده‌ها و اولیاء نسبت به اعضای خانواده و خویشاوندان و مخاطبین و زیر مجموعه‌های خود متفاوت بوده و باید تفکیک شود.

لزوم رعایت اولویت‌ها در مقام اجرا چه نسبت به نوع انحرافات، عاملان، پیامدهای و حساسیت اجتماعی آن ضروری است. به‌عنوان مثال، تقدم امر و نهی کارگزاران نظام بر مردم عادی، اصلاح ساختارها بر رفتارها، انحرافات افراد متجاهر بر انحرافات موردی افراد عادی، انحرافات سازمان‌یافته و تشکیلاتی بر انحرافات فردی، انحراف در معنویات بر انحراف در مادیات، انحراف دارای پیامد اجتماعی بر انحراف دارای پیامد فردی و... را می‌توان برشمرد.

همچنین بایستی ترتیب در مراتب اجرایی نیز رعایت شود؛ مثلاً اگر در جایی فقط با عبوس شدن و چهره درهم کشیدن نسبت به عملی نتیجه حاصل می‌شود دیگر نوبت به سایر مراتب و مراحل نمی‌رسد.

همان‌گونه که در ابتدا ذکر شد امر به معروف و نهی از منکر یکی از مهم‌ترین واجبات است و تمامی افراد جامعه نسبت به آن مکلف هستند و باید آن را اجرا کنند. اما این در برخی از موارد که برای فرد امکان ندارد و شرایط نتیجه‌بخش بودن آن فراهم نیست این امر نیابت‌بردار است و فرد به جای اقدام مابشری می‌تواند افراد، گروه‌ها، نهاد و سازمان‌ها و یا... را برای اجرای آن اجیر کند. لذا سازمان‌های اجتماعی مثل ستاد امر و نهی، نیروی انتظامی، ضابطان قضایی به نیابت از مردم در این موضوع انجام وظیفه می‌کنند. البته این واگذاری و نیابت به معنای رفع تکلیف نیست و افراد همیشه باید مراقب اعمال و رفتار خود و آحاد جامعه در تمامی سطوح باشند و در هر جا که امر به معروف و نهی از منکر توسط خود آن‌ها نتیجه‌بخش نیست باید از دیگران اعم از افراد و نهادی مذکور مطالبه کنند.

روی گردانی و بی‌توجهی به این وظیفه مهم نیست به درجه آن واجبات و محرمات ترک شده، گناه کبیره یا صغیره خواهد بود.

آثار و نتایج اجرای امر به معروف و نهی از منکر

تمامی دستورات الهی در راستای رشد و تکامل انسانی است و اجرای آن موجب بهبود زندگی

۷. توجه به نقش عوامل بیرونی (مثل تهاجم فرهنگی دشمن) در کنار عوامل درونی در نشر مفاسد و انحرافات.
۸. توجه به تعدد و تنوع روش‌ها و شیوه‌های اجرایی به تناسب شرایط و اقتضات زمانی و مکانی (به بیان دیگر، تبعیدی نبودن شیوه‌های اجرایی این دو فریضه).
۹. توجه به لزوم گونه‌شناسی و اولویت‌بندی انحرافات (مثل تمایز انحرافات فردی ناشی از گستاخی با انحرافات جمعی و برنامه‌ریزی شده).
۱۰. توجه به نقش تشکلهای مذهبی (به‌ویژه هیئات) برای مبارزه با مفاسد اجتماعی سازمان یافته (فراتر از اقدامات فردی).
۱۱. توجه به این‌که اجرای امر و نهی نباید به اختلال نظم اجتماعی و هرج و مرج و تنش منجر شود.
۱۲. لزوم احراز اذن حاکم عادل اسلامی (در صورت بسط ید) و فقیه جامع‌الشرایط و آگاه به مصالح جامعه در مواردی که امر و نهی مستلزم اضرار مالی و جانی به دیگران بشود.
۱۳. توجه به این‌که هدف از اجرای این فریضه دستیابی به نتایج منظور است نه صرفاً ادای وظیفه و رفع تکلیف (نتیجه‌گرایی به جای تکلیف‌محوری).
۱۴. نفی ضرورت داشتن موقعیت استعلایی یا نمایش آن در مقام امر و نهی، چه استعلاوری خود در مواردی ممکن است مانع انجام وظیفه باشد.
۱۵. بسط متعلقات امر و نهی از واجبات و محرّمات دینی به امور مفید و مضر برای جامعه همچون رعایت و تزیین حقوق انسانی.
۱۶. توجه به لزوم رعایت اولویت‌ها در مقام اجرا چه نسبت به نوع انحرافات، چه نسبت به عاملان، چه نسبت به پیامدها، و حساسیت اجتماع برای مثال، تقدم امر و نهی کارگزاران نظام بر مردم عادی؛ اصلاح ساختارها بر رفتارها؛ انحرافات افراد متجاهر بر انحرافات موردی افراد عادی؛ انحرافات سازمان یافته و تشکیلاتی بر انحرافات فردی؛ انحراف در معنویات بر انحراف در مادیات؛ انحراف دارای پیامد اجتماعی بر انحراف دارای پیامد فردی.
۱۷. توجه به لزوم رعایت ترتیب در مراتب سه گانه اجرا: برای مثال اگر با عبوس کردن چهره نتیجه حاصل شود نوبت به سایر مراتب نمی‌رسد.
۱۸. توجه به لزوم استفاده از شیوه‌های نرم به جای توسل به خشونت و تهدید، حفظ حداکثری آبرو و حیثیت اجتماعی افراد (به استثنای افراد متجاهر)، تذکار انحرافات اخلاقی افراد در لفافه و کنایه به جای تصریح و اعلان (تا مبدا اسباب شرمندگی ایشان گردد)، ترجیح استفاده از ابزارهای تشویقی به جای توبیخی و تنبیهی در صورت لزوم؛ اعمال رفق و مدارای عملی تا حد امکان.
۱۹. مواظبت از این‌که مبدا خوف از ضرر یا احتمال عدم‌تأثیر، بهانه‌ای برای ترک وظیفه قرار گیرد (برخی مجاهدان صدر اسلام همچون میثم تمار به جای تقیه تا مرحله شهادت در

جامعه و عدم اجابت دعای نیکان می‌شود و در نتیجه مشمول لعن الهی واقع و نزول عذاب الهی و ابتلای همگان به آن خواهد شد و در نهایت موجب کم‌رنگ شدن باورها، ارزش‌ها و هنجارهای دینی و تغییر سبک زندگی می‌شود.

ویژگی‌های اندیشه استاد مصباح رحمته‌الله نسبت به امر به معروف و نهی از منکر

- از میان آثار مکتوب و سخنرانی‌های حضرت علامه مصباح رضوان‌الله علیه دیدگاه ایشان را به صورت خلاصه این چنین می‌توان برشمرد.
۱. امر و نهی وظیفه‌ای همگانی است و همه افراد با داشتن شرایط عام تکلیف و شرایط خاص این حوزه بدان مامور و مکلف‌اند. این فریضه از جنس تکلیف همگانی و بلکه حقوق متقابل است.
 ۲. امر و نهی دو نوع خاص و عام دارد: نوع خاص آن همان است که در امور عادی و متعارف اجرا می‌شود و انجام آن مشروط به شروطی همچون عدم خوف از ضرر است؛ اما نوع عام آن شامل تعلیم و ارشاد جاهل، تشویق افراد، امر و نهی حتی در شرایط تقیه، جهاد با دشمنان، و هدفی مشابه آنچه امام حسین علیه‌السلام در قیام خود مورد نظر داشت.
 ۳. برجسته‌سازی نقش و مسئولیت دولت اسلامی و نهادهای تابع؛
 ۴. توجه به ضرورت ایجاد زمینه‌های محیطی از طریق نهادهای مربوط به‌ویژه رسانه‌های جمعی مثل فرهنگ‌سازی، تبلیغ و ترویج احکام و حدود الهی، آگاهی‌دادن به وظایف و مسئولیت‌ها، ایجاد حساسیت‌های محیطی و...؛ یا جامعه‌پذیری، اجرایی شدن عادی شریعت در گستره جامعه.
 ۵. تفکیک وظایف مردم، حاکمیت، نخبگان و متخصصان (در حوزه‌های مختلف)، روحانیت و خانواده‌ها نسبت به اعضای خانواده و خویشاوندان.
 ۶. توجه به نقش و رسالت قاطع علما و روحانیون به عنوان مراجع فکری و الگوهای اخلاقی جامعه.

اجرای این فریضه پیش رفتند؛

۲۰. امکان اخذ نایب در مقام اجرا یعنی می‌توان به جای اقدام مباحثی کسانی را برای اجرای آن اجبر کرد. سازمان‌های اجتماعی مثل ستاد امر و نهی، نیروی انتظامی، ضابطان قضایی نیز به نیابت از مردم انجام وظیفه می‌کنند؛

۲۱. درجه گناه ترک وظیفه در ادای این دو فریضه تابع درجه اهمیت واجبات و محرمات ترک شده است.

نتیجه

همان‌گونه که بیان شد یکی از آموزه‌های اجتماعی بسیار مهم اسلام که نقش کانونی در صیانت از ارزش‌ها، مراقبت و کنترل محیط، مهار اراده‌های ناهم‌سو و برخورد با انحرافات فرهنگی اجتماعی با مرجعیت شریعت و عقلانیت دارد، فریضه «امر به معروف و نهی از منکر» است؛ فریضه‌ای که به بیان روایات، جریان‌یابی ضابطه‌مند آن در گستره حیات جمعی، اجرا و اقامه سایر فرایض دینی را تضمین می‌کند و متقابلاً تعطیلی آن، به تضعیف جایگاه شریعت و تعطیلی سایر احکام آن دست‌کم در برخی سطوح می‌شود.

همان‌گونه که مشخص شد دو فریضه «امر به معروف و نهی از منکر»، از جمله فروع اجتماعی اسلام است که به عنوان مکانیسمی نظارتی و کنترلی برای صیانت و مراقبت از فرهنگ دینی در جامعه اسلامی، با مشارکت مسئولان توده‌های مومن و بخشی دیگر، با میانجی نهادهای حاکمیتی طراحی و تشریح شده و اعمال و اجرا می‌شود. به شهادت منابع تاریخی و فقهی، این دو فریضه از ابتدای شکل‌گیری و برپایی حاکمیت‌های سیاسی منسوب به اسلام تاکنون همچنان به اشکال مختلفی در نظام دیوانی جوامع اسلامی جریان داشته است. لذا برخلاف بسیاری از احکام اجتماعی اسلام علاوه بر ادبیات نظری، از تاریخچه عملی و اجرایی و تجربه زیستی را در عقبه تاریخی خود دارد. این فریضه بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران و استقرار نظام ولایی بستر مناسب برای اجرای آن آماده شد. اما متأسفانه در این سال‌ها، از ابعاد نظری و کاربردی متناسب با اقتضات جامعه کنونی غور و تأمل نشد و از ظرفیت‌های بالقوه‌ی موجود در نظام جمهوری اسلامی در ساماندهی امور بهره‌گیری نشد. استاد مصباح ره از معدود

متفکرانی است که با هدف ترمیم این نقیصه، فریضه مذکور را مورد بازخوانی و مذاقه نظری قرار دادند و وجوه نسبتاً مغفولی از آن را با عطف توجه به اقتضات و ملزومات اجرا، موانع پیش روی و بایسته‌های نظری و عملی تحقق این مهم متذکر شده‌اند. ما به سهم خود تلاش کردیم در این نوشتار بخش از مجاهدات این مجاهد نستوه را برای مخاطبین خود عرضه کنیم و به قدر مجال خطوط کلی این اندیشه را مورد بازخوانی و بازبینی قرار دهیم.

پی‌نوشت‌ها

۱. (ر.ک: معالم القریه، احکام السلطانیه، فقه الدوله الاسلامیه)
۲. ر.ک: علی بن محمد الماوردی، الاحکام السلطانیه، ص ۲۴۰-۲۵۸؛ ابن الاخوه، معالم القریه فی احکام الحسبه، ص ۵۱-۵۲ (و سایر ابواب).
۳. «در جمهوری اسلامی ایران، دعوت به خیر، امر به معروف و نهی از منکر، وظیفه‌ای است همگانی و متقابل برعهده مردم نسبت به یکدیگر، دولت نسبت به مردم و مردم نسبت به دولت. شرایط و حدود و کیفیت آن را قانون معین می‌کند. (اصل هشتم قانون اساسی)
۴. گفتنی است که دو واژه «معروف» و «منکر» هرچند در مورد افعال اخلاقی هم بکار می‌روند؛ ولی بالاصاله، دو حیثیت اخلاقی نیستند و برحسب معانی لغویشان، از مفاهیم ارزشی به حساب نمی‌آیند. (مصباح یزدی، ۱۳۹۴، ج ۱، ص ۵۳)
۵. مصباح یزدی، ۱۳۷۹، ص ۱۶۶؛ ۱۳۹۳، ص ۲۴۵-۲۴۹
۶. مصباح یزدی، ۱۳۸۰، ص ۱۶۷
۷. مصباح یزدی، ۱۳۸۹، ص ۲۸
۸. مصباح یزدی، ۱۳۸۸، ص ۲۷۵-۲۷۴

همان‌گونه که مشخص شد دو فریضه «امر به معروف و نهی از منکر»، از جمله فروع اجتماعی اسلام است که به عنوان مکانیسمی نظارتی و کنترلی برای صیانت و مراقبت از فرهنگ دینی در جامعه اسلامی، با مشارکت مسئولان توده‌های مومن و بخشی دیگر، با میانجی نهادهای حاکمیتی طراحی و تشریح شده و اعمال و اجرا می‌شود.

